

սիրտը : Եւ զի տալան որ եթէ տղան ախտաւոր ըլլայ , յանցանքն ուրիշին չէ , բայց եթէ ծնողացն ու ընտանեացը , որ այնպէս անխոհեմ կերպով վարուեր են հետը :

Եւ այնպէս պիտի զգուշանան ծնողք իրենց տղոց առջև որ և իցէ պակսուած թիւն ընելէն : Ասան զի տղան թէպէտ և խօսիլ սկսած չըլլայ ու բաւերուն ուժը չիմանայ , բայց ծայնին ցածուածենէն ու բարձրուածենէն կիմանայ կը ճանչնայ կիրքով ու աւուշուածեամբ խօսուածքը , պատիժը , յանդիմանութիւնը և ուրիշ աս տեսակ բաները . ուստի երբոր ասանկ բաներ կը տեսնէ , բնական է որ ինքն ալ անոնց հետեւի ու ախտաւոր ըլլայ :

Եւ որ համար ծնողք պէտք է որ ջանան և ուշ դնեն որ ոչ միայն դայեակը ու տանը մէջ եղողները ան կերպով չվարուին տղուն հետ , հապա թէ որ տունը ուրիշ տղայ մըն ալ կայ աւելի մեծ՝ որ աս կերպով վարուի՝ պէտք է անիկայ պզտիկին առջև յանդիմանել ու պատժել , ու զի մէկալն ալ տեսնելով վախնայ ու չընէ : Իսկ թէ որ պզտիկին առջև չէ մէկալին ըրած անկարգութիւնը , ան ատեն պէտք չէ անոր առջև պատժել մեծը , որպէս զի ինքն ալ անկէ չար օրինակ չառնէ : Այստեղ չէ տղան ուրիշ գէշ տղոց հետ խաղցընել որ անոնցմէ չարութիւն չսորվի . բայց և ոչ պէտք է մէկը երկուքը միայն առանձին թողուլ որ խաղան , վասն զի ան ատեն ալ մինակ ըլլալով՝ շատ չարութիւններ կրնան սորվեցընել իրարու :

Եւ իստեղով , տղուն ապագայ երջանկութիւնը կամ թշուառութիւնը իր ծնողաց ձեռքն է , ու դեռ ոտք չելած՝ կըսկսի անոնց բռնած ու ցըցուցած ճամբէն քայլել . դեռ լեզուն չբացուած՝ կըսկսի անոնցմէ լսածները սերտել որ քիչ ատենէն ինքն ալ ուրիշներուն հետ նոյնպէս խօսի : Եւ րանի՛ ան ծնողաց որ իրենց տղոցը մեծ ժառանգութիւն իրենց առաքինուածութիւնները կը թողուն : Այն ան

ծնողաց որ իրենց տղաքը նոր բացուած ծաղկի մը պէս կը փճացընեն իրենց չար օրինակին կարկուտներովը :

ԱՌՈՂԱՅՈՒԹԻՒՆ

Նաղիկ հիւանդութիւնը , և անոր պատճառքը :

ԱՐԴԱՅԻՆ կենաց խիստ փնասակար ու վտանգաւոր հիւանդութիւններէն մէկը ծաղիկն է , և ասիկայ շատ աւելի մարդ մեռուցեր է քան թէ ժանտախտը . վասն զի ընդհանուր հաշուով բոլոր աշխարհիս բնակիչներէն 300ին 22ը ծաղկէ կը մեռնին : Յայտնի է որ ասիկայ փոխադրական հիւանդութիւն մըն է որ մարդուս վրայ դուրս կուտայ , ու հետը մէկ տեղ տաքութիւն կամ տենդ ալ կը բերէ . և թէպէտ թեթեւ տեսակը մեծերուն այնչափ փնաս չտար , բայց տղոց շատ անգամ մահաբեր կը ըլլայ : Եւ չհազար տարի առաջ աս հիւանդութեանս վրայ ամենեւին յիշատակութիւն մը չկայ գրքերու մէջ . ուստի հաւանական կարծիքը աս է թէ լրաբիայէն եկած է 700ին ատենները կամ քիչ մը առաջ , ու կամաց կամաց Եւրոպայի մէջ ալ տարածուեր է , մանաւանդ 1255էն ու 1270էն ետքը , որ գաղղիացիք ու անգղիացիք արեւելքէն բերին ու տարածեցին ոչ միայն իրենց երկիրը , այլ 300 տարիէն ետքը նաև Մերիկա : Արչափ որ հիւանդութիւնը մեծ ու վտանգաւոր է , դեռն ալ այնչափ յարգի ու փափաքելի կը ըլլայ մարդուս . մանաւանդ երբոր այն պիտի դեղ է որ մեծ դժուարութիւն մըն ալ չունի . և ահա աս ծանր հիւանդութեան ալ մէկ հատիկ դեղը պատուաստն է : Ապտուաստին օգուտը 150 տարի կայ որ Եւրոպային մէջ ամէն օրուան փորձերով յայտնի

եղած է ու միշտ կըլլայ, բայց Մսիային մէջ դժբաղդութեամբ դեռ շատ թանձր տգիտութիւն ու մեծաւեծ նախապաշարմունքներ կան որ ասլուսաւոր օգուտը ինչպէս որ պէտք է չեն տեսներ, ու ձեռք ձգել չեն ջանար: Եւ աս դժբաղդութիւնը անոր համար ալ աւելի զարմանալի ու ցաւալի է, որ պատուաստը ամէնէն առաջ արեւելք գտնուէր է, ու հիմա էն քիչ գործածուած տեղը հոն է: Եւ աս զի ինչպէս օտարազգիներն ալ կըվկայեն, աս գիւտը հարիւրաւոր տարիներով առաջ հայաստանի մէջ, կամ թէ ըստ այլոց՝ չէր քէզիստանի մէջ հնարուէր է. որ ծաղկին հիւթը չամիչի մէջ դրած կըկերցընեն եղեր տղոց, անոնք ալ մէկ քանի հատ ծաղիկ միայն հանելով՝ անկէ ետքը ազատ կըմնան եղեր ծաղկի վտանգներէն. ետքերը սկսեր են ուրիշ կերպով ալ ընել պատուաստը:

Երկու հարիւր յիսուն տարի մը կայ որ հայաստանէն յունաստան անցած է պատուաստը, և չգիտցուիր թէ Միքիկէի մէջ և կամ հնդկաստան և շինու երկիրը երբ և ինչպէս տարածուէր է: Պատուաստելու սովորութիւնը 1700ին ատենները մտաւ կըսեն Պօլիս՝ թեսաղոնիկեցի կնկան մը ձեռքով. Պատուայի համալսարանին աշկերտներէն ալ երկու բժիշկ տեսնելով հոն պատուաստելու սովորութիւնը սկսան Եւրոպայի մէջ և մանաւանդ Միքիկէ տարածել: 1727ին անգղիացւոց դեսպանին կինը որ Էտի Ենթակ կըսուէր՝ տեսնելով Պօլիս պատուաստին օգուտները, սիրտ ըրաւ, ու իրեն վեց տարեկան տղան պատուաստել տուաւ. անկէ երբոր Ենթարա դարձաւ, իրմէ իմանալով՝ բժշկութեան ճեմարանը առաջարկեց, ու վեց մահապարտներու վրայ փորձեցին պատուաստը, և խիստ աղէկ յաջողեցաւ: Եւ փորձէն մեծ վստահութիւն առնելով՝ Ուէլսի թագաւորազն իշխանուհին իր երկու տղաքը պատուաստել տուաւ: 1756ին

Պաղղիայի մէջ ()ըլէանսի դուքսը (որ հիմակուան թագաւորին պապն էր) իրեն երկու տղաքը պատուաստել տուաւ, որով Պաղղիայի մէջ ալ մտաւ պատուաստելու սովորութիւնը: Եւ ինչ մեծ օրինակ եղաւ 1769ին Ռուսաց Կատարինէ կայսրուհին, որ իր Պօղոս որդին պատուաստել տուաւ, և անկէ բոլոր Եւրոպայի մէջ ալ խիստ տարածուեցաւ պատուաստին սովորութիւնը:

Երաւ է որ աս պատուաստին օգուտները խիստ շատ էին, ու կամաց կամաց ծաղկին վտանգները այնչափ քիչցան որ առաջ 300ին 22ը կըմեռնէր նէ, անկէ ետքը 300ին մէկը հազիւ կըմեռնէր. բայց կովու ծաղկին պատուաստն որ ելաւ, աս վտանգն ալ վերցուեցաւ Եւրոպայէն:

Եւ մենէն առաջ Ռապոյ Փոմիէ անունով գաղղիացի բժիշկը այսպիսի դիտողութիւն մը ըրաւ կըսեն, որ ոչ խարներուն ու կովերուն բորի պէս դուրս տուած հիւանդութիւնը՝ մարդու ծաղիկ հիւանդութեանը շատ կընմանի, բայց անկէ շատ թեթեւ է. հովիւները աս կենդանիները կ'եղուատեն՝ դիպուածով կըփոխուին անոնցմէ, ու ամենաթեթեւ ծաղիկ մը հանելով ազատ կըմնան ծաղկի վտանգէն: Եւ քիչ արթննալով մտածեց որ կովու ծաղիկով եղած պատուաստն ալ պէտք է յաջողի, ու մէկալէն աս պահով ըլլայ: Եւ ուտ մը փորձեր ըրին, ու ծաղկեցողցին աս գիւտս անգղիացի բժիշկները, ու յայտնի եղաւ որ կովու պատուաստին բերած հիւանդութիւնը խիստ թեթեւ ու գրեթէ ոչինչ է, անկէ զատ՝ ուրիշին չըփոխուիր, բնական ծաղկէն կըպահէ, ու մէյմը տղոց վրայ պատուաստելէն ետեւ՝ նոյն տղոց ծաղկի հիւթն ալ կովու ծաղկին հիւթին պէս ապահով է:

Եւ ընդհանուր տեղեկութէն ետքը հոս քանի մը գիտելիք դնենք հարցմամբ ու պատասխանով, որպէս զի մեր ազգայինք ալ աւելի տեղեկ ըլ-

լան աս օգտակար գիւտին , ու բանեցընելու ամենեւին չվախնան կամ անհոգ չըլլան :

Ա . Տղան Դանի Կարէիան եղած աղէնը պէտք է պարտաստ ընել :

Վրանի տարուան որ ըլլայ . վասն զի ծաղիկ հիւանդութիւն մարդուս կենացը մէջ որ և իցէ ժամանակ կը պատահի . բայց աւելի աղէկ է պատուաստ ընել քանի որ տղաքը պզտիկ են , ուրովհետեւ աւելի շուտով ծաղիկ կը հանեն . թէ որ փոխուելու վախ չըկայ , ինչուան որ երկու կամ իրեք ամսական չըլլայ՝ պէտք չէ պատուաստել :

Բ . Լէւի Կարոյն որ եղանակին մէջ պէտք է պարտաստ ընել :

Լմէն եղանակին ալ կրնաս ընել , մանաւանդ երբոր փոխուելու վախ կայ . բայց թէ որ մանաւոր հարկ մը չունիս , ալ աղէկ է որ գարնան կամ աշնան սպասես . վասն զի բարեխառն եղանակներուն պատուաստը շատ աղէկ կը բռնէ :

Գ . Պարտաստելու արդոյ կամար առաջնոյ պարտաստելու ընելու Բան մը կ'այ :

Վիսաւոր պատրաստութիւնը աս է որ տղան առողջ պիտի ըլլայ . թէ որ առողջ է ու կազմուածքն ալ ամուր , առանց տարակուսելու ըրէ պատուաստը . իսկ թէ որ տղան տըկար է՝ բժշկի հարցուր . երբեմն կըլլայ որ հիւանդոտ տղուն համար պատուաստը օգտակար դեղի տեղ ալ կը բռնէ :

Դ . Պարտաստին նիւթը ինչ է :

Հիմա գործածուած պատուաստին բուն նիւթը կոչու ծաղիկէն առնուած հիւթը կամ թարախն է . բայց սովորաբար անմիջապէս կոչուը բանեցընելու տեղ՝ անով պատուաստուած տղոցը հանած ծաղիկին թարախը կառնեն , անիկայ կը բանեցընեն ուրիշները պատուաստելու . և ամենեւին տարբերութիւն չունենար բուն կոչու ծաղիկին պատուաստէն :

Ե . Պարտաստ ընելու նիւթը որն է :

Լմէն օգտակար ու գործածա-

կան կերպը աս է . պզտիկ հերիւնի՝ ձեռով գործիքով մը տղուն թւերը երկու իրեք տեղէն ծակելու է իրարու մօտ , և հերիւնին ծայրը դրուած պատուաստի հիւթը վարպետութեամբ ան ծակերուն մէջ լեցընելու է : Նախելու ատեն գործիքին ծայրը քովընտի ու խիստ քիչ պիտի խոթուի , անանկ որ մարմնոյն վրայի կաշիին ու անոր տակի մաշկին մէջ տեղը մնայ : Արչափ ալ զգուշացուի , շատ անգամ ճար չըլլար , անանկ կը ծակի որ քիչ մը արիւն ալ կելլէ . բայց աս բանս պատուաստին աղէկ բռնելուն ամենեւին արգելք չըներ . թէ պէտ և զգուշանալը միշտ աղէկ է : Եղատեն , կամ հերիւն չգտնուած ժամանակը , անոր տեղը՝ սրածայր զօւրին՝ կամ գնտասեղ՝ կրնայ գործածուիլ :

Զ . Պարտաստին երբ ներսի իողմանէ պէտք է մանաւոր զգուշութիւն ընել :

Արովհետեւ պատուաստը հիւանդութիւն մը չէ , անոր համար անօգուտ է մանաւոր զգուշութիւններ ընելը . ոմանք պատուաստած տղուն շատ բաներ հագցընելով տաք կը պահեն , բայց ասիկայ նախապաշարմունք է . ալ աղէկ է թողուլ որ բանը ինքիրեն բնական կերպով ըլլայ :

Է . Շատ Կեստի պարտաստի նիւթեր կ'ան :

Լմէն մայր պատուաստ ընողին կապըսպրէ ու կաղաչէ որ իր տղուն էն աղէկ պատուաստը ընէ . բայց ասիկայ պարզ նախապաշարմունք է . վասն զի պատուաստի նիւթը մէկ տեսակ մըն է միայն : Լս նիւթը թէ բորոտ , թէ որքիւնոտ՝ թէ գոնջ՝ և թէ առողջ տղէ առած ըլլայ , նոյն ներգործութիւնն ունի . ծաղիկը դուրս կուտայ , և թարախը առանց տղուն հիւանդութենէն աւրուելու իր ուժը կը պահէ : Սայրերուն աղաչանքին

1 Պիւլ , նիւթեր :

2 Գաւիթիւր :

3 Դօփու :

4 Թեթիւնի :

5 Բեւ :

մտիկ ընելը փնաս մը չունի . բայց հարկ եղած ատենը ալ աղէկ է մտիկ չընել անոնց , քան թէ փոխադրական հիւանդութեանց ատեն տղուն կեանքը վտանգի մէջ դնել :

Ը . Պարոտապի հիւանդ ինչպէս իրապարհօրէն :

Ի՞նչ բանիս համար շատ կերպեր կան , բայց ամէնէն աղէկն է՝ երկու հատ քառակուսի կէս բլթաչափ ապակիներու մէջտեղը դնել , և ապակիները մոմով իրարու կպցնել . աւտով օդ չառնել , ու անապական կըմնայ , վրայէն առնելն ալ գիւրդին կըլլայ :

Թ . Երբեք անգամ պարոտապ ընելը հարկաւոր է :

Ի՞նչնէին հարկաւոր չէ . վասն զի տղայ մը մէյմը պատուաստուելէն ետեւ ծաղիկէն ազատ կըլլայ միշտ . բայց որովհետեւ երբեմն դիպուածով կըպատահի որ նորէն ծաղիկ հանէ մէկը , անոր համար երկրորդ անգամ պատուաստելն ալ փնաս մը չընել :

Ժ . Պարոտապը իր ոյժը իրապարհօրէն չընել :

Ի՞նչ տարակոյսն ալ առջինին պէս անհիմն է , վասն զի պատուաստող ոչ երբեք իր ոյժը կըկորսընցընէ : Թէ որ քանի մը հոգի եղեր են որ առաջուց պատուաստուած ըլլալով ետքը նորէն ծաղիկ բռնուեր են , ասիկայ դիպուած է , որ հազիւ երբեք կըպատահի , ու պատճառը յայտնի չէ :

ԺԱ . Պարոտապէլէն երբեք պաշարներուն՝ շաքիւն քիչ ըլլալէն պարոտապին ոյժը իսկական չի ընել :

Ի՞նչնէին տարբերութիւն մը չընել . և ըստ ինքեան պատուաստուելու ատեն հերիք կըսեպուի նաեւ մէկ ծակ մը միայն բանալը , որով միայն մէկ պաշար կըլլէ . երկու իրեք հատ բանալ տալը՝ ապահովութեան համար է : Սիմանց եղած է որ պատուաստուելէն ետեւ՝ բռնելուն նշանը դրսէն

չէ երեւցած , ու ազատ մնացեր են . կրնայ ըլլալ որ անիկայ բաւական եղած է . բայց նորէն ընելը աւելի ապահով է :

Ինչուան հիմա եւրոպացւոց մէջ ալ շատը աս նախապաշարմունքը ունին թէ ծաղիկը պէտք է որ ամէն մարդ հանէ , և հանողը ուրիշ հիւանդութիւններէ ազատ կըմնայ . բայց աս կարծիքին ծռութիւնը խիստ յայտնի է : Ինչհասկառակն քանի քանի տղաք ծաղիկէն ետքը ոչ երբեք խաւսեր են ուրիշ հիւանդութիւններէ . որ կարելի է թէ պատուաստուած ըլլային նէ՝ անոնցմէ ալ ազատ կըմնային . թող ծաղիկէն առաջ եկած տեսակ տեսակ հիւանդութիւնները և ուրիշ փնասները :

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Փամպուգ Գալէսի :

Փոքր Իսիային՝ իրեք կողմը միջերկրականն ու Սև ծովը բռնած են , և արեւելքէն Տօրոս լեռներով կըբաժնուի հայաստանէն ու պարսկաստանէն : Ինչ երկիրս պատմութեանց մէջ խիստ անուանի ու սուրբ գրոց մէջ շատ տեղ յիշուած է . վասն զի առաջելոց շատը նախ հոս բարոզեր են , և Նայտնութեան գրքին մէջ յիշուած եօթը քաղաքները և եկեղեցիները հոն են : Ինչուան հիմա ալ հին ու մեծագործ շինուածքներու աւերակներով ծածկուած է աս երկիրը , և գրեթէ անծանօթ մնացեր է հիմակուան աշխարհագիրներուն : Իսկոնց մէջ գրեթէ առջինը եղաւ Թէքսիէ՝ անունով գաղղիացին , որ իր տէրութեան հրամանովն ու ծախքովը աս ետքի տարիներս գնաց փոքր